

IDEJE NIKOLE ŠKRLCA LOMNIČKOG O UNAPREĐENJU POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE I PROMJENAMA AGRARNO-EKONOMSKIH ODNOSA

IDEAS OF NIKOLA ŠKRLEC LOMNIČKI ON IMPROVEMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION AND CHANGES IN AGRARIAN AND ECONOMIC RELATIONS

Ivan Jurić

SAŽETAK

Dosadašnja istraživanja o Nikoli Škrlecu Lomničkom (knjige 2, 3 i 4 iz 2000., 2001. i 2007. godine, urednika Stjenka Vranjicana) sveobuhvatno su prezentirala i analizirala aktivnost, za povijest Hrvatske, ove vrlo važne osobe. Aktivnost Škrca na području poljoprivrede i agrarno-ekonomskih odnosa opširnije je obrađena u radovima Stipetića (2000.), Puljiza (2000.) i Roksandića (2000). U ovom članku se analiziraju oni detalji Škrčevih aktivnosti i pogleda koji bi možda mogli bolje osvijetliti ili pak nešto drugačije procijeniti njegove poglede i nastojanja u odnosu na gore citirana tri rada.

Ključne riječi: Nikola Škrlec Lomnički, ideje

ABSTRACT

The research so far on Nikola Škrlec Lomnički (Books 2,3 and 4 from years 2000, 2001 and 2007, editor Stjenko Vranjican) present and analyze comprehensively activities of this,for the history of Croatia, very important person. The activities of Škrlec in the field of agriculture and agrarian and economic relations were extensively elaborated in the works of Stipetić (2000), Puljiz (2000) and Roksandić (2000). In this article those details from his activities and views will be analyzed that may throw more light on or evaluate differently his views and efforts with respect to the above three works.

Key words: Nikola Škrlec Lomnički, ideas

UVOD

Dosadašnja istraživanja o Nikoli Škrlecu Lomničkom (knjige 2, 3 i 4 iz 2000., 2001. i 2007. godine, urednika Stjenka Vranjicana) sveobuhvatno su

prezentirala i analizirala aktivnost, za povijest Hrvatske, ove vrlo važne osobe. Aktivnost Škrleca na području poljoprivrede i agrarno-ekonomskih odnosa opširnije je obrađena u radovima Stipetića (2000.), Puljiza (2000.) i Roksandića (2000). U ovom članku se analiziraju oni detalji Škrčevih aktivnosti i pogleda koji bi možda mogli bolje osvijetliti ili pak nešto drugačije procijeniti njegove poglede i nastojanja u odnosu na gore citirana tri rada. Uz navedeni opus (Vranjican 2000., 2001. i 2007.) obavljen je pregled kameralizma (Dujšin 2000.), ali ne i fiziokratizma i merkantilizma, pa je utjecaj ove dvije doktrine na ideje i djelovanje Škrleca manje jasan. U kratkim crtama će se istaknuti neke značajke čimbenika (događanja i ideja, kao i sredine iz koje potječe) koji su utjecali na stavove Škrleca. U te čimbenike spadaju: razvoj poljoprivrede i agrarno-ekonomskih odnosa na zapadu Europe, utjecaj tadašnjih političkih doktrina, kao i značenje «Plemenite općine turopoljske» i odnosa unutar plemićkog staleža u tadašnjoj Hrvatskoj.

Ideje Nikole Škrleca o unapređenju poljoprivredne proizvodnje i promjenama agrarno-ekonomskih odnosa u Ugarskoj i Hrvatskoj nastojat će se ocjenjivati kroz uspoređivanje s promjenama u najrazvijenijim zemljama Europe, prvenstveno s razvojem poljoprivredne proizvodnje i mijenama agrarnih odnosa u Engleskoj i Nizozemskoj. Kada se Škrlec 1754. godine, poslije školovanja i kratkotrajne službe vlastelinskog pravnika, vraća u Hrvatsku započinje i industrijska revolucija, za čiji početak se uzima 1760. godina. Moguće je zaključiti da se tada u Austriji analiziraju svi događaji vezani uz razvoj tekstilne industrije i unapređenja poljoprivredne proizvodnje koja bi trebala osigurati sirovinsku osnovu za proizvodnju tekstila.

Na postavkama Roberta Bekewella (Winters 1961.), da «slično stvara sebi slično» i da treba «uzgojiti najbolje od najboljeg» naglo se razvijaju *uzgojne metode* kao što je *povratno križanje* (pretapajuće križanje) *uzgoja u čistoj krvi*, a poznate su i posljedice metode *uzgoja u srodstvu*. Idejama Bekewella započinje suvremena znanost o nasljeđivanju, područje koje je zanimalo Škrleca. Osim promjena u poljoprivrednoj proizvodnji na zapadu Europe na Škrlečovo djelovanje su utjecale ideje i političke doktrine toga vremena.

Možda je do sada najmanje uočeno značenje sredine iz koje je Škrlec potekao, a koja je imala jedinstveni kontinuitet autohtonog razvoja i veliku specifičnost agrarnih odnosa.

DOGAĐANJA I IDEJE KOJE SU MOGLE UTJECATI NA POSTUPKE I STAVOVE NIKOLE ŠKRLCA

Razvoj poljoprivrede na sjeverozapadu Europe u drugoj polovici 17. stoljeća i tijekom života i djelovanja Nikole Škrleca u 18. stoljeću bio je izuzetno dinamičan i uspješan. Škrlec za tijek toga razvoja pokazuje interes i pokušava neka uspjeta rješenja primijeniti u Ugarskoj i Hrvatskoj.

Teorijske postavke i doktrine svojega vremena Škrlec ne analizira, pa je na temelju njegovih konkretnih prijedloga nužno procijeniti jesu li i na kojim doktrinama su njegovi prijedlozi i akcije počivali. Nužno je pokušati procijeniti jesu li i koliko su njegovi prijedlozi odicali idejama definiranim od strane birokrata europskih kraljevstva i Carstva kao kameralizam, te fiziokrata koji su fascinirani činjenicom da se samo fotosintezom stvara potpuno novi proizvod, kao i merkantilista koji registriraju veliku ekonomsku korist trgovinske razmjene uz isticanje značenja veličine populacija ljudi i razvoja tržišta, te ideje masona i postavke o prirodnom pravu. Bile su to ideje i doktrine koje su morale utjecati na postupke visoko obrazovanih ljudi koji su bili u poziciji da u to vrijeme pronalaze i predlažu praktična rješenja. Upravo takav i u takvoj poziciji bio je Nikola Škrlec.

Na Škrlečeve postupke utjecala su i iskustva sredine iz koje je potekao i bilo je važno što je pripadao «Plemenitoj općini turopoljskoj» unutar koje je očuvanje statusa plemenitog značilo ne postati podložnik-kmet. U toj Općini obrana statusa plemića imala je značenje očuvanja neke vrste rodovskog sustava, pa istovremeno i svojevrsnog oblika jobaginskog statusa. Svakako da je takva pozicije Turopoljske općine imala utjecaj i na Škrlečeve stavove o promjenama feudalnog sustava.

Škrlec nije morao poticati ukidanje kmetstva, jer je Josip II. predložio zakon nazvan Robot kojim se u stvarnosti ukida kmetstvo, ali uz velike obveze seljaka. Veliki otpor tome zakonu pružali su feudalc, a nezadovoljstvo su pokazivali i kmetovi, jer nisu postali vlasnici zemlje, a obveze za korištenje zemlje trebale su postati još veće. Posebno veliko nezadovoljstvo raslo je unutar Crkve. Sve je to dovelo do nesigurnosti i nestabilnosti u državi. Kako je postojao podulji rok za stupanje zakona na snagu, poslije smrti Josipa II. car Leopold II. zakon je ukinuo, tako da stvarno nikada nije stupio na snagu. Zakon je trebao stupiti na snagu u studenom 1789. godine. Pozicija Škrleca bila je to

komplikiranija što je rješenja trebalo naći u Ugarskoj i Hrvatskoj u kojima su feudalni odnosi bili i neka vrst garancije za očuvanje izvornih Ugarskih i Hrvatskih institucija.

Značajke naglog razvoja poljoprivredne proizvodnje u Engleskoj i Nizozemskoj

U drugoj polovici 17. stoljeća u poljoprivredi u Engleskoj i Nizozemskoj počinju novi trendovi razvoja poljoprivrede temeljeni na dvije bitne novosti. To su nove poljoprivredne kulture, kukuruz i krumpir (tursko žito i zemaljska jabuka, kako su se u Škrlecovo vrijeme u Hrvatskoj nazivali) te primjena plodoreda. Primjenom plodoreda obrađuju se sve površine oranica, jer se zemljište ne ostavlja na ugaru. Brojnost stoke raste, pa broj stoke (*uvjetnih grla* na hektar obradive površine) postaje najvažniji pokazatelj razvijenosti poljoprivrede. Rezultate uvođenja plodoreda opisivalo se rečenicom: Više zrna-više stoke-više gnoja-više zrna. Posebno je značajna govedarska proizvodnja. Raste broj goveda, povećava se tržišna proizvodnja mlijeka, a raste tržište sira i maslaca, kao i tržište mesa. Takav trend razvoja i pokazatelji razvijenosti održati će do oko 1960. godine u razvijenom svijetu i do oko 1980. godine u Hrvatskoj. Poslije 1960. godine nastupit će novi trendovi razvoja i drugi pokazatelji razvijenosti poljoprivrede.

Za života i vrhunca karijere Nikole Lomničkog nastupit će kratkotrajno razdoblje od oko 1760 pa do oko 1810. godine kada će, na početku industrijske revolucije, rasti potražnja za sirovinama potrebnim tekstilnoj industriji. Do toga razdoblja proizvodnja tekstila bila je u kućnoj radinosti, uz postepeni rast proizvodnje obrtnika, prvenstveno vunениh tkanina.

Interes za razvoj tekstilne proizvodnje, uz vlastito poduzetništvo, pokazuju brojne dinastije pa i Habsburgovci. Moglo bi se reći da vladajuće kuće nastoje onemogućiti monopole cehova, jer su im oni konkurencija. Vladajuće dinastije podržavaju seosku proizvodnju predenja i tkanja, koja se značajno razvila u Engleskoj kao poznati «putting-out system» (Cravetto, Povijest, knjiga 12. st. 60.).

Vrlo je značajno pitanje: Koliko se Nikola Škrlec angažirao za unapređenje poljoprivrede kroz uvođenje plodoreda, štalskog uzgoja poglavito u govedarstvu

i svinjogojstvu, uvođenju novih kultura kukuruza i krumpira, a koliko na unapređenje i povećanje proizvodnje sirovina za tekstilnu industriju?

Pokušaj odgovora na ovo pitanje baca određeno svjetlo i na problem kmetstva. Naime, uvođenje plodoreda traži značajno povećanje rada po hektaru oranica. Obraduje se 30-50% više ratarskih površina. Stoka nije većinu ili cijelo vrijeme na paši, nego ju je potrebno musti, njegovati i hraniti u štali. Manipulacija s mnogo više stajskog gnoja zahtijeva mnogo rada. Nove kulture - kukuruz i krumpir - treba okopavati i do tri puta godišnje. Ovaj posao nisu mogli obaviti kmetovi obvezni radu na alodijalnom zemljištu, pa je feudalcu interesantnije da kmet postane slobodni najamnik koji će svoje obveze plaćati u novcu. Bez opisanih promjena u poljoprivrednoj proizvodnji nije postojao ekonomski interes feudalaca za mijenjanjem agrarnih odnosa. Oslobođanje kmetova i njihovo stavljanje u položaj zakupaca na zapadu Europe nije poboljšao položaj bivših kmetova, ali se poboljšala financijska moć feudalaca, kao što se povećalo i poduzetništvo u poljoprivredi. Život najamnika možda je postao još teži od života kmetova. Neizvjesnost i nesigurnost najamnika se povećava kada su «ovce pojele ljude», odnosno kada je uslijed razvoja tekstilne industrije porasla potražnja i cijena vune, pa su neke ratarske površine pretvarane u pašnjake za ovce. Posljedica takvog trenda bila je nesigurnost i pad cijene rada najamnika. Tek zahuktalom industrijskom revolucijom i otvaranjem novih radnih mjesta u industriji te povećanjem tržišta poljoprivrednih proizvoda u gradovima, razlike između zemalja zapadne Europe i feudalnih Hrvatske i Ugarske postat će velike. U zapadnoj Europi, uz rast poljoprivredne proizvodnje, značajno se smanjuje udio stanovništva zaposlenih u poljoprivredi. Upravo u tome vremenu na vrhuncu karijere Škrleca, trebalo je tražiti nova rješenja za zaostale Hrvatsku i Ugarsku. Moguće je odmah reći da rješenja nisu nađena do Ilirskog pokreta i događanja 1848. godine i kasnije, poglavito poslije Hrvatsko-Ugarske nagodbe, kojom je Hrvatska zadobila potpunu autonomiju na području zakonodavstva kojim se reguliraju odnosi u poljoprivredi.

«Plemenita općina turopoljska» u vrijeme Nikole Škrleca

Poznato je da je otac Nikole Škrleca Lomničkog Sigismund bio župan «Plemenite općine turopoljske». Biti član, a pogotovo sin župana ove Općine značilo je izuzetno dobro poznavati feudalne odnose. Svaki član ove Općine bio

je svjestan da se je ostalo slobodnim, odnosno plemenitim, jer se uspjelo sačuvati vojnu obvezu prema Gradecu. Poznavanje povijesti ove Općine omogućio je sačuvani arhiv u kojemu su posebno čuvane brojne povelje od one najstarije iz 1228. godine. Teško je pretpostaviti da Nikola ovu građu nije poznao, pogotovo što mu se brat Petar bavio sakupljanjem starih spisa. (Dubravica i Szabo 2007.)

Poznavanje te građe značilo je poznavati borbu protiv nastojanja smanjivanja prava članova ove Općine od strane krupnih feudalaca, Sabora, biskupa pa i banova. Sa zagrebačkim biskupom je bilo sukoba do izopćenja. Počesto je to bila i borba protiv zahtjeva koji su plemstvo te Općine, u stvarnosti, pretvarali u kmetove podložnike.

Nikola je morao znati događanja za vrijeme župana Slatinskog (župan od 1554-1582), jer je Slatinskom, dobivši sudski spor s banom, uspjelo učvrstiti status Općine (Laszowski 2000. st. 35/II. Knjiga). Otac Nikolin Sigismund Škrlec bio je župan Plemenite općine turopoljske od 1716-1721., zatim od 1724-1727., potom od 1733-1737. Za života Nikole Škrleca županom je bio i Gabrijel Škrlec od 1749-1751. te ponovo od 1763-1966. kao i Petar Škrlec, brat Nikole Škrleca od 1756-1763. (Turopoljski vjekopisi 2006.)

Sigismund je za djetinjstva Nikolina, odbio plaćati namet koji je propisao Sabor, pa Sabor 1734. godine, člankom XXI. donosi odluku da se namet «brakijem utjera». Zaslugom župana Sigismunda Turopoljska općina dobila je grb i pečat od Karla III. 1737. godine (Laszowski 2000.).

Iz Laszowskijeve knjige «Povijest plemenite općine Turopolja» može se zaključiti da je većina plemića ove Općine bila relativno siromašna, često ugrožena neimaštinom i glađu. Posjedi većine plemića su mali, počesto nedostatni za ishranu obitelji. Značajan izvor prihoda je svinjogojstvo, koje je ekstremno ekstenzivno sve do ukidanja «Plemenite općine turopoljske» (Đikić i sur. 2001.) Proizvodnja svinja je bez ulaganja kapitala i korištenja proizvedene hrane, jer se uz krmače koje borave u šumi ostavlja svega po dva praseta, koje krmača othranjuje bez dodatka hrane. Zato su *spravišća* na kojima su se donosile odluke o broju svinja koja su se mogla držati u šumi za Turopoljce imala veliku važnost. Za sva značajnija mjesta, koja su u Općini postojala, izbori su obavljali na skupštinama (*spraviščima*). U biti, organizacija i institucije unutar ove Općine bile su svojevrsni nastavak rodovskog sustava.

Vjerojatno je da su na stavove Škrleca utjecala iskustva iz povijesti Turopoljske općine o odnosima unutar raznih statusnih skupina plemića, odnosa između plemstva i podložnika, kao i, u biti, demokratski odnosi unutar «Plemenite općine turopoljske».

Nikola Škrlec je nizom mjera jačao Turopoljsku općinu. Predložio je da ima predstavnike u Saboru. Do 1779. godine iskrčene su velike površine šuma, pa je Općina došla do značajnih poljoprivrednih površina. «Krčka vrata» podignuta u spomen toga krčenja sačuvala su se do danas. Poslije Nikole Škrleca, Općina nije ostvarila vlasništvo nad nekim površinama oko Gline, ali su površine u šumama oko Gline koristili, pa su članovi turopoljske općine na to područje, sa *krdima* svinja (*jatima* svinja kako Turopoljci kažu), odlazili svaku jesen još i poslije Drugog svjetskog rata. Općina je imala pravo izdavanja povelja o plemstvu što je kasnije izgubila. Škrlecov brat Petar se bavi vrtlarstvom pa su se u Turopolju sijale i sadile nove vrtno kulture, a Petar savjetuje da se sadi krumpir.

Kameralizam, fiziokratizam, masonstvo, merkantilizam i Nikola Škrlec

Vladimir Lunaček (1999.) je napisao članak naslova: «Hrvatski kameralist Nikola Škrlec Lomnički». Od zaključaka u tome članku čine mi se posebno važnim tri Lunačekove misli, odnosno zaključka. Prvo; Škrlec je nazore i postulate austrijskih kameralista s izvjesnom samostalnošću prilagođavao prilikama Ugarske i Hrvatske i zato ga se može smatrati hrvatskim kameralistom i to, kako piše Lunaček «...jedinim koji je taj smjer u nas zastupao s odgovarajućom naučnom spremom». Drugo; Na Škrlecovu inicijativu Hrvatska je napustila svoju financijsku autonomiju. Treće; Škrlec je bio slobodni zidar i prihvaćao je načelo iz ustava slobodnog zidarskog društva sastavljenog po grofu Ivanu Draškoviću koje glasi: «Neoboriva je istina, da su ljudi po prirodi jednaki...» Iako je ova konstatacija biološka neistina, misao «.. da su ljudi po prirodi jednaki» u Škrlecovom vremenu imala je buntovničko značenje i poticala je mijenjanje feudalnih odnosa, a bila je biološki točna kada ju se shvaćalo kao negaciju postojanja bioloških različitosti između plemstva i podložnika. Isto tako, kao slobodni zidar, bio je pobornik mijenjanja feudalnih odnosa sukladno s postavkom o prirodnom pravu. Vladimir Stipetić (2000) ističe da se kameralizam, kao ekonomski smjer, počeo formirati iz potrebe da se osigura racionalno poslovanje carskom (kneževskom) imovinom i uvede red u

poslovanje njegove riznice. Stipetić Škrleca smatra kameralistom, a dosta opširno analizira njegove ekonomsko-agrarne stavove ne procjenjujući koliko su ti stavovi i prijedlozi zakonskih mjera pod utjecajem fiziokratizma ili merkantilizma, ali navodi da je Škrlec bio pod utjecajem fiziokrata. Navodi i jednu misao Škrleca za koju kaže da je u «pravoj merkantilističkoj maniri».

Sigurno je da su Marija Terezija i Josip II. bili pod utjecajem fiziokrata (Puljiz 2000.), pa su bili aktivni na poslovima unapređenja poljoprivrede. Škrlec je veličao postupke Marije Terezije i Josipa vezane uz unapređenje poljoprivrede. Prema Laszowskom (2000., knjiga III. St. 144.) Lorković je Škrlečeve stavove o napučenosti stanovništvom smatrao merkantilističkim.

Moguće je postaviti pitanje: Jesu li svi Škrlecovi pogledi, sve odluke i sve zakonske mjere koje je predlagao počivale na kameralističkoj doktrini? Ako prihvatimo činjenicu da su kameralisti dijelovali u konkretnoj sredini, onda je moguće postaviti i pitanje: Postoji li specifičnost hrvatskog kameralizma i koliko se Škrlec može smatrati hrvatski, a koliko ugarskim kameralistom?

ANALIZA IDEJA I PRIJEDLOGA NIKOLE ŠKRLECA LOMNIČKOG O UNAPREĐENJU POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE I PROMJENAMA AGRARNO-EKONOMSKIH ODNOSA

U skladu s naprijed već izrečenim o stavovima i prijedlozima Nikole Škrleca na području primjene plodoreda, govedarstva, svinjogojstva te korištenja kukuruza i krumpira, može se konstatirati da Škrlec ne uviđa značenje plodoreda i nema prijedloga da se plodored koristi i u njega uključi kukuruz i krumpir. Nema nikakvih Škrlečevih pokušaja da se unaprijedi svinjogojstvo. Može se tvrditi da je u Škrlečevo vrijeme način svinjogojske proizvodnje u Turopolju, ali i na području Siska, pa i u Slavoniji, izuzetno efikasan u korištenju prirodnih resursa hrastovih, bukovih i kestenovih šuma i da je svinjogojska proizvodnja velikog broja kmetova bila namijenjena za prodaju, a desetine od svinja su značajan prihod feudalaca. Pojedini kmetovi imaju i preko stotinu svinja (Adamček 1980.). Za podložnike je najveći problem feudalčevo pravo prvokupa svinja i na području Hrvatske borba kmetova za prava trgovine sa svinjama je konstantno prisutna kroz stoljeća (Adamček 1980.). Škrlec je na strani kmetova i zastupa slobodnu trgovinu i ukidanje prava prvokupa. Proizvodnja svinja je bez ulaganja kapitala pa i upotrebe zrna u ishrani svinja. I

udomaćene svinje tada imaju estrus jednom godišnje, kao i divlje svinje, i nema uvjeta za štalsko držanje svinja koje će se pojaviti tek kada se bude moglo izdvojiti zrno kukuruza i graška za ishranu svinja, a to je bio uvjet za prelazak na dva prašenja godišnje. Takva će se tehnologija u Hrvatskoj početi koristiti tek u drugoj polovici 19. stoljeća u Slavoniji. U Turopolju jednogodišnja prašenja će opstati sve do poslije Drugog svjetskog rata, istovjetna kao i u Škrlećevo vrijeme. Naime, na nekim područjima Hrvatske (Lika, Zagorje, pa i Turopolje) i kada kukuruz postane značajna kultura, radi viših prinosa od pšenice, on će se koristiti isključivo u ishrani ljudi. Širenjem uzgoja kukuruza smanjivat će se problem gladi u uvjetima porasta stanovništva.

Škrlecov stav o govedarstvu je izuzetno interesantan, rekao bih da je on merkantilistički. Kada je u pitanju govedarstvo, svojim prijedlogom Škrlec nastoji pospješiti trgovinu i ulaganja u trgovinu te nastoji iskoristiti prednosti geografskog položaja. Naime, on smatra da su u stepskim područjima do Dnjepra povoljniji uvjeti za govedarstvo od onih u Ugarskoj pa je Ugarska, zbog geografskog položaja, u mogućnosti razviti trgovinu i biti posrednik u trgovini goveda. Istovremeno, takav stav je i dokaz da Škrlec nije razumijevao značenje i tijekove razvoja poljoprivrede u Engleskoj i Nizozemskoj. Posebnu bih pažnju posvetio njegovu stavu da «Vrstu ugarskih goveda ne treba popravljati» kao i mišljenju da «Niti je potrebno brinuti se o povećanju njihova broja». Očito da Škrlec nije uvidio da se napredak poljoprivrede započeo u Engleskoj i Nizozemskoj odvijao integracijom ratarstva i stočarstva uz uvođenje leguminoza (grašak, grahorica, djetelina) u plodored, čijim uvođenjem u plodored se održavala pa i povećavala plodnost tla, a istovremeno je značajno rastao broj goveda u štalskom uzgoju. Škrlec smatra da porast broja goveda smanjuje ratarsku proizvodnju pa broj goveda ne treba povećavati niti poboljšavati njihova proizvodna svojstva. Istina, Škrlec navodi da je proizvodnja kukuruza korisna na područjima na kojima nema šuma, jer povećava broj utovljenih svinja pa Ugarska takve svinje izvozi i značajno povećava izvoz. Međutim, uvođenjem kukuruza u plodored sijući ga na zemljište koje je bilo pod ugarom povećale su se obrađene ratarske površine i prinosi. Treba istaći da se nisu bitno povećali prinosi europskih žitarica nego je prinos povećan njihovom zamjenom s kukuruzom. Kada se počeo koristiti plodored u Slavoniji u drugoj polovici 19. stoljeća kukuruz se počeo koristiti i za ishranu svinja te se prelazi na dvogodišnje prašenje i broj othranjenih prasadi po krmači godišnje se povećava od, u prosjeku, 2 na 10 do 12 komada. Očito da je

proizvodnja i korištenje kukuruza u tovu svinja, što Škrlec navodi, također značajna novost, ali uvođenje kukuruza kao okopavine Škrlec ne navodi kao dio nove agrarne tehnologije i bitne novine za proizvodnju oko 5 puta više prasadi po krmači. Škrlec predlaže i uzgoj krumpira, ali, isto kao i u vezi kukuruza, ne predlaže njegovo uklapanje u plodored.

Analizom Škrčevih nastojanja da se poveća kakvoća i proizvodnja lana, konoplje, vune i svile, moguće je zaključiti da je Škrlec podržavao one zahvate u poljoprivredi koji su bili u interesu Habsburgovaca i njihovih ambicija da razviju tekstilnu industriju. Tako Škrlec navodi da je pokretač proizvodnje dudova svilca bila Marija Terezija, a inicijativa Carice je pokrenuta 1765. godine, te da je ona također pokrenula uzgoj španjolskih ovaca radi podizanja kakvoće vune. Josip II. se angažirao na unapređenju proizvodnje konoplje uvodeći kvalitetnije sorte iz Italije. Proizvodnja ruskog lana, koji je tada bio kvalitetniji od domaćeg, a spontano se počeo koristiti uvozom sjemena ruskog lana u istočnim dijelovima države, nastojalo se proširiti i na ostala područja. Škrlec predlaže dodjele nagrada proizvođačima koji usvoje proizvodnju sjemena ruskog lana.

U Škrlecovim djelima posebna je pažnja posvećena nastojanju Marije Terezije da se u Carstvu i Kraljevstvima uspješno proizvodi kvalitetna svila i vuna. Veliku pažnju pridaje i nastojanjima da se poveća proizvodnja duhana.

Moglo bi se pretpostaviti da su ove tri proizvodnje: dudovog svilca i svile, vune i duhana posebno interesirale Škrleca, jer su bile vezane uz Hrvatsku. Naime, Marija Terezija je odlučila da centar za proizvodnju svile bude u Osijeku. Centar za selekciju ovaca postao je Mrkopalj, a u Hrvatskoj, Škrlec smatra, prirodni su uvjeti za proizvodnju duhana bili bolji od drugih dijelova države. Očito je da je Škrlec područje ovih proizvodnji posebno izučavao i o njima je stekao određeno znanje. Pratio je rezultate postignute u Osijeku i Mrkoplju, te uspješnost širenja tih rezultata na druga područja države. Ipak, najdetaljnija i izuzetno osmišljena njegova je analiza potrebe i značenja podizanja kvalitete runa i runskih niti ovaca:

- Pokazuje poznavanje kakvoće vune u Europi.
- Ističe značenje pojave ovaca s kvalitetnom vunom u Španjolskoj.
- Objašnjava važnost za Englesku koja je proizašla iz uspješnosti engleskih stručnjaka da svojstva španjolskih ovaca prenesu na engleske ovce.

- Navodi zabranu izvoza vune iz Engleske i Španjolske i kao rezultat te zabrane veliku konkurentnost njihovih tkanina u izvozu i brojnost tvornica koje su tada podignute. Zato Škrlec smatra posebno važnim što je, kako navodi: «Godine 1768. blage uspomene carica i kraljica Marija Terezija.....» isposlovala da joj španjolski kralj pošalje stado ovaca zajedno s pastirima (bilo je 200 ovaca s ovnovima). Zadatak pastira, iako bih rekao da su to bili poznavatelji zakonitosti nasljeđivanja i selekcijskih metoda, je bio da odaberu mjesto gdje će biti smještene ovce i da svojstva tih merino ovaca prenesu na domaće ovce, koje bi se onda proširile po Carstvu i svim kraljevstvima. Pastiri su izabrali «Mrkopalj kraj karolinškog drumu» kako to kaže Matija Antun Relković.

Škrlec se čudi zašto je izabran Mrkopalj, jer je izgleda takav izbor bio iznenađenje za sve koji su znali za nastojanja Carice. U Škrlečevo vrijeme ostala je nepoznanica zašto se u Mrkoplju uspjelo stvoriti ovce s najkvalitetnijom vunom, te zašto je širenje takvih ovaca na druga područja bilo samo djelomično uspješno. Škrlec navodi da je iz Riječke uprave pokrenut zahtjev da se ovce prebace na drugo mjesto, jer se za njihovu ishranu potroši sve sijeno proizvedeno u tome kraju, što je zaustavilo promet i trgovinu karolinškom cestom. Počeo je program prebacivanja ovaca u Bačku i dalje na sjever u Ugarsku. Škrlec navodi mnoga mjesta gdje su ovce iz Mrkoplja poslane, i iznosi neka mišljenja zašto kakvoća vune nije ista onoj koja se proizvodi u Mrkoplju. Zadnja vijest koju prenosi Škrlec kaže da je Josip II. naredio da u Mrkoplju mora ostati 200 ovaca, jer postoji opasnost da će se ovce na drugim mjestima izroditi. Josip II. je tražio da se i u drugim mjestima gdje se ovce prebacuju treba uvesti isti način uzgoja kao i u Mrkoplju.

Škrlec poznaje probleme proizvodnje svile, poznaje metode određivanja kakvoće svile. Kritizira neprihvatanje boljih metoda za razlikovanje kakvoće i ne miri se sa neuspjesima u ovoj proizvodnji.

DOPRINOS NIKOLE ŠKRLCA LOMNIČKOG UNAPREĐENJU POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE I PROMJENAMA EKONOMSKO-AGRARNIH ODNOSA.

I sama pojava osobe kakav je bio Nikola Škrlec značajna je za razvoj poljoprivrede u Hrvatskoj, jer je bio na položajima s kojih je mogao utjecati na tijekove razvoja, a smatrao je unapređenje poljoprivrede posebno važnim.

Njegove analize i stavovi o važnosti svojstava bilja i životinja i njegovo razumijevanje da se određena svojstva mogu mijenjati, svrstavaju ga među malobrojne osobe koje su u njegovo doba razumijevali važnost i prihvaćale mogućnost mijenjanja bilja i životinja selekcijom. Naravno, teško je prihvatiti da su Marija Terezija i Josip II. samostalno pokrenuli i razumjeli važnost selekcije ovaca, ali nemamo jasnih dokaza da su u taj poduhvat krenuli po Škrlecovom napatku, ni dokaza da ih o tome nije savjetovao Škrlec. U svakom slučaju ostale su nam tri knjige na hrvatskom jeziku, tiskane 1771., 1774. i 1776. godine (Venceslava, Blagoević, Relković) iz kojih je moguće analizirati selekcijske postupke u Mrkoplju i zaključiti da su akteri selekcije u Mrkoplju poznavali zakonitosti nasljeđivanja barem onoliko koliko je to poznao i Robert Bekewell. Naslov knjige, tiskane 1776. godine glasi: «Kako se ovce o dobrom gođenju u najbolju vrstu okrenuti i u njoj uzdržati mogu.» Knjiga sadrži opis selekcije u Mrkoplju, a i sam naslov pokazuje da se selekcijskim postupcima u Mrkoplju uspelo metodama križanja dobiti domaće ovce (pramenka) s vunom koja je kakvoćom bila kao i španjolskih merino ovaca. Iz knjige se može zaključiti da je stado nastalo selekcijskom metodom *povratnog križanja* kasnije uzgajano metodom *uzgoja u čistoj krvi*.

Škrlec je opisivao događaje vezane uz Mrkopalj, te rezultate korištenja ovaca iz Mrkoplja na drugim lokacijama. Iz njegovih komentara je vidljivo da na drugim lokacijama nije izbjegnuto *uzgoj u srodstvu*, a moguće je zaključiti da su Škrlecova mišljenja o posljedicama *uzgoja u srodstvu* u skladu s današnjim spoznajama. Ipak i Škrlecu je ostalo nejasno kako je u klimatskim uvjetima s dugim zimama i iznenadnim kišama, pogotovo pljuskovima, kao što je Gorski Kotar, uspelo uzgojiti ovce s odličnom kakvoćom runa, a u područjima blaže klime ta svojstva su se izgubila, odnosno ovce su se izrodile, kako se to navodi u Škrlecovom opisu naredbe Josipa II. Na osnovu opisa postupaka u knjigama Blagoevića i Relkovića (1774. i 1776.) moguće je objasniti kako je to uspelo i nedvojbeno je da bi se takav postupak mogao ponoviti.

Škrlec daje veliko značenje kakvoći konja, lana, konoplje i predlaže i obrazlaže zakonske odredbe kojima se željeni ciljevi trebaju ostvariti. Njegovi prijedlozi na ovome području u skladu su s današnjima *metodama oplemenjivanja i selekcije*.

Poslije Škrličevog vremena u Hrvatskoj je uspijevalo kreirati vlastite sorte bilja i uspješno organizirati selekciju životinja, te organizirati poljoprivredno školstvo kroz djelovanje Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, odnosno Ilirskog pokreta. Moguće je pretpostaviti da je velikom interesu za kakvoću bilja i stoke u Hrvatskoj i Mađarskoj pridonijelo i Škrličevo djelovanje.

Drugačija je situacija s Škrlecevim prijedlozima i shvaćanjima tehnologija koju je bilo nužno promijeniti da bi se povećala i unaprijedila poljoprivredna proizvodnja. Nema osnove za pretpostavku da je Škrlec davao značenje uvođenju plodoreda iako bi se na taj način dobili prinosi na 50% više oraničnih površina. Izgleda da Škrlec nije znao da je kukuruz davao dvostruko veći prinos po jedinici površina od, na primjer, pšenice. Izgleda da nije znao da se prelaskom na dva prašenja godišnje, uz potrebu ishrane krmača za vrijeme dojenja može po krmači proizvesti i pet puta više prasadi.

Nije vidljivo da je davao neko značenje činjenici da se unošenjem leguminoza u plodored dobilo izuzetnu krmu za unapređenje govedarstva. Sve ove promjene unapređenja proizvodnja odvijale su se u ,takozvanoj, *agrarnoj revoluciji* (The Times 1986.), na ranije opisanim područjima zapadne Europe. Škrlec predlaže i cijeni štalski uzgoj, cijeni kukuruz i krumpir kao vrste, ali ne predlaže cjeloviti sustav promjena odnosno plodoreda. Upravo zato što na području Hrvatske i Ugarske ove tehnološke promjene nisu usvojene i provedene, nije unapređena poljoprivredna proizvodnja, pa se nisu stekli uvjeti da se mijene agrarno- političkih odnosa odvijaju na isti način kako se to odvijalo na području Engleske, i drugdje u Europi. Škrlec je podržavao ukidanje prava prvokupa, a za kmetove u Hrvatskoj i Ugarskoj izgleda da je ukidanje prvokupa i tlake, pa i uz zamjenu za novčana davanja, bilo najvažnije.

Škrlec je zastupao stajalište da treba podijeliti pašnjake i ukinuti neograničeno pravo korištenja sjenokoša za ispašu. Iz primjera kako su se ovakvi postupci provodili na zapadu Europe, ova mjera bi više štetila nego koristila kmetovima. Onemogućila bi poduzetništvo kmetova, kojega je bilo, uglavnom kroz korištenje paše zajedničkih pašnjaka i šuma za proizvodnju svinja, goveda, konja i ovaca. U biljnoj proizvodnji kmetova značajna je bila tržišna proizvodnja vina. Škrlec je uočio da bi to mogao biti i duhan pa je proizvodnju duhana nastojao unaprijediti.

Može se postaviti hipoteza da Škrlec i nije imao potrebu da se zalaže za mijenjanje agrarno-političkih odnosa, jer je Josip II. želio dosta radikalno mijenjati te odnose, što je učinio kroz prijedlog brojnih zakona. Josip II. kako to opisuje Cravetto (2008. knjiga 11. st. 242-243.) imao je slijedeća mišljenja: «porezne obaveze trebale bi biti ravnomjerno raspoređene, a plemići, seljaci i građani trebali bi ga plaćati svako na osnovi svojih sredstava». Zauzeo je i slijedeći stav: «Između posjeda plemića, seljaka i krune treba postojati apsolutna jednakost...». «Sva zemljišta trebaju biti popisana prema njihovoj površini, plodnosti i lokaciji». Kao pripremu za provođenje reformi Josip je zapovjedio sastavljanje katastra, najprije 1781. za austrijsko-češki dio, a 1784. i za Ugarsku i Hrvatsku. Navedeni stavovi i predloženi zakoni Josipa II. nailazili na veliko nezadovoljstvo plemstva i crkve. Ni kmetovi nisu bili potpuno zadovoljni predloženim promjenama. Nezadovoljstvo kmetova potaknu je Josip II. zakonom nazvanim *Robot* kojim je predloženo da kmetovi za korištenje selišnih zemalja feudalcima plaćaju 17% od prihoda, a to je značilo da su kmetovi ostali financijski obvezni feudalcima, a ukidanje tlake zamijenjeno je podizanjem desetine na sedamnajstinu. Kmetovi nisu postali obveznici državi pa je ostalo nejasno vlasništvo nad zemljom. Kako je već rečeno Leopold II. je sva nastojanja Josipa II. na području mijenjanje agrarno-ekonomskih odnosa obustavio neposredno poslije smrti Josipa II., a to znači da je u zadnjem razdoblju Škrlečeva života postojala zakonska regulativa o ukidanju kmetstva, a Škrlec nije doživio ukidanje toga zakonodavstva.

Ako prihvatimo Blochovo (2001.) mišljenje da je nastanak feudalizma potaknut potrebom specijalizacije i profesionalizacije vojnika te je vojna obveza osnova iz koje proizlaze feudalna prava, onda Škrlecovo mišljenje po kome «nijedan stalež ne može biti oslobođen od javnih podavanja, jer bi morao ili u novcu ili u vojnoj obavezi ili drugačije snositi odgovarajući teret podavanja» možemo smatrati podrškom stavovima Josipa II. Škrlec vojnu obvezu smatra dostatnim podavanjem, a vojna obveza je u temeljima feudalnog sustava i iz vojne obveze je nastao status plemića, pa i svih feudalnih prava Turopoljske općine. Moguće je da je Škrlec razmišljao i o situaciji u Vojnoj krajini.

O nastojanjima Josipa II. Škrlec se nije u cijelosti izjašnjavao, ali je podržao ukidanje prvokupa i tlake i organiziranje katastra, kao osnove za novi sustav poreza. Škrlec je uvidio da bez povećanja tržišta poljoprivrednih proizvoda, a uz zadržavanje plemićkog vlasništva nad zemljom u Hrvatskoj i Ugarskoj nema

rješenja za ljude sa statusom želira, a imao je i primjer Engleske gdje su slobodnjaci najamnici bili i u lošijoj situaciji od kmetova u Hrvatskoj i Ugarskoj. Očito da je Škrlec težak položaj bezzemljaša-želira osobno teško podnosio i nije prihvaćao oslobađanje kmetova uz gubljenje prava na vlasništvo selišnih zemalja, kako je to provedeno na zapadu Europe. Možemo pretpostaviti da je Škrlec uviđao da bi oslobađanje kmetova bez dolaženja do vlasništva nad zemljom u situaciji kakva je bila u Ugarskoj i Hrvatskoj, u stvarnosti kmetove, odnosno članove «gospodarstava sa selištima» kako ih Škrlec naziva, pretvorilo u želire. Očito je da Škrlec smatra povoljnijim status kmetova (gospodara sa selištima) nego želira. Zato je nužno vrlo obazrivo procjenjivati Škrlečeve stavove o mijenjanju feudalnog sustava. Ustvari Škrlečevi prijedlozi su status kmetova, u Hrvatskoj i Ugarskoj, dovodili u sličan položaj u kojem su bili članovi Turopoljske općine. Očito da je Škrlec smatrao da se položaj kmetova može bitno poboljšati ako postanu stvarni vlasnici selišnih zemalja te se ukinu prvokup i tlake. U biti u takav položaj došli su kmetovi Jelačićevim ukidanjem kmetstva i kasnijim rješenjima korištenja šuma i pašnjaka kroz osnivanje «imovnih općina» i «zemljišnih zajednica».

Škrlec nije položaj kmetova (gospodara selišta) smatrao nerješivim i izgleda da je vjerovao da će se barem većina nastojanja Josipa II. i ostvariti. Nedvojbeno je da je Škrlec vodio računa o pravima i položaju feudalaca. Na osnovu njegovih stavova moglo bi se zaključiti da je smatrao da feudalcima trebaju u vlasništvu ostati zemljišta alodija i prava na ubiranje podavanja od korištenja šuma i pašnjaka. Izgleda da je bio uvjeren da je za feudalce industrijsko poduzetništvo postala poželjna aktivnost, jer je važnost razvoja industrije posebno isticao.

Škrlec je posebno teškim smatrao položaj želira. Nedvojbeno je da je Škrlec izuzetno jasno uviđao da se pozicija želira može značajno poboljšati samo razvojem industrije i manufakturom jer će rast potreba za radnicima. Uočavao je da se razvojem industrije i manufakture (koje on razlikuje i nastoji ih jasno definirati) povećava brojnost nepoljoprivrednog stanovništva, što je Škrlec smatrao prevažnim ciljem. Isticao je da će nepoljoprivredno stanovništvo svojim prihodima i potrebama povećavati tržište poljoprivrednih proizvoda i da će se time stvarati uvjeti za brži napredak poljoprivrede, pa i smanjenje agrarne prenapučenosti koju je isticao i kroz povećanje broja želira u odnosu na broj gospodara selišta.

Škrlec je na unapređenju gospodarstva želio da se postigne mnogo više. Prema stanju na mnogim područjima on je vrlo kritičan.

Škrlečevo nezadovoljstvo s učinjenim, kao i bit njegovih postupaka najbolje pokazuje njegova rečenica: «Preostala nam je bila jedino vještina vladanja, koja se temeljila ili na nesigurnim odlukama onih, kojima su bile povjerene najvažnije državne službe ili katkad na nazorima, koji su tijekom dugih godina preživjeli ili su pak odluke zavisile od slučaja». Izjava o postojanju «nesigurnih odluka» mogla se odnositi i na Josipa II., jer su kasniji događaji pokazali da su njegove odluke bile ishitrene i nisu vodile računa o realnosti. Škrlec ipak kaže da je takve «nesigurne odluke» provodio. Priznavanjem da se njegova vještina vladanja temeljile na nesigurnim odlukama drugih i na temelju nazora koji su preživjeli tijekom dugih godina ili su pak zavisile od slučaja, treba uzeti kao skoro jedino moguće ponašanje visokog birokrata kojemu je karijera ovisila o procjeni vladara o korisnosti njegovih postupaka u provođenju vladareve politike. Važno je da je Škrlec u tako opisanim svojim postupcima nastojao tražiti rješenja koja su trebala voditi njegovoj viziji koju je on nazvao «općom srećom». Uz nastojanja da pridonese «općoj sreći» smatrao je potrebnim pružati otpor austrijskim interesima ako su ugrožavali interese Ugarske i Hrvatske. Primjer takvog nastojanja je prijedlog carinskog sustava. Procjena da će interese Hrvatske lakše obraniti odustajanjem od financijske autonomije, pokazala se pogrešnom, kako je to konstatirao Lunaček (1999.). Možda bi Lunačekovu ocjenu mogli ublažiti, ako bi povjerovali da je Škrlec smatrao da je ta njegova odluka «zavisila od slučaja».

ZAKLJUČCI

Nikola Škrlec Lomnički je unapređivanju poljoprivredne djelatnosti, koja je u njegovo vrijeme omogućavala egzistenciju velikoj većini stanovništva Hrvatske i Ugarske, pridavao veliku važnost. Njegov interes, nastojanja i prijedlozi bili su poglavito usmjereni na poboljšanje kakvoće bilja i životinja, odnosno životinjskih proizvoda.

Tehnologijama proizvodnje nije pridavao dovoljnu važnost. Nije zahtijevao uvođenje plodoređa čijim korištenjem su započele velike promjene u poljoprivrednoj proizvodnji u Engleskoj i Nizozemskoj.

Očito je da je smatrao nužnim promjene u agrarno-ekonomskim odnosima, prvenstveno se zalagavši za ukidanje prvokupa i tlake, a jasno je da je selišta smatrao vlasništvom gospodara tih selišta. Njegovo mišljenje da u društvu treba postojati «opća sreća» i da se treba temeljiti na «pravednoj znanosti» može se tumačiti kao i zahtjev za promjenom feudalnog sustava. Njegovi stavovi, da su bili provedeni, kmetove bi doveji u položaj sličan položaju članova Turopoljske općine.

Škrlec se po prirodi položaja morao baviti poslovima koji su bili u području izučavanja kameralističke doktrine, ali on navodi da se vještina vladanja temeljila i na nazorima koji su tijekom dugih godina preživjeli, ili su pak odluke zavisile od slučajnosti. Ovo njegovo, nazovimo ga priznanje, a i niz drugih njegovih pogleda, omogućava zaključak da se Nikola Škrlec nije oslanjao samo na kameralističke ideje. Bio je pristalica svih ideja koje su u provedbi opstale i dovodile do napretka u okviru njegovih mjerila napretka. Njegovi stavovi o promjenama feudalnog sustava temeljili su se na izuzetno detaljnom poznavanju specifičnosti feudalnih odnosa u Hrvatskoj koji su zahtijevali i specifična rješenja. Zapravo kasnije ukidanje feudalnog sustava u Hrvatskoj, 1848. godine i poslije, provedeno je odlukama izuzetno sličnim onima kakve je Škrlec smatrao mogućim i potrebnim.

LITERARURA

1. Adamček J. (1980.); Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV.do kraja XVII. Stoljeća, Sveučilišna naknada Liber, Zagreb
2. Bloch M. (2001.); Feudalno društvo, Golden marketing, 2001.
3. Blagoevich A. T., (1774); Izkushani nauk, kakofe, Ovce kroz dobro Upravljanje k* najboljemu Stanju dovefti, i u takvom uzderxati mogu, iz Njemeckog na Illiricski Iezik preveden po Adamu Tbadi Blagoevichu od Valpova, u Poxunu 1774.
4. Cravetto E. (Urednik) (2008.); Povijest, 11. knjiga, Europapress holding, Biblioteka Jutarnjeg lista
5. Cravetto E. (Urednik) (2008.); Povijest, 12. knjiga, Europapress holding, Biblioteka Jutarnjeg lista
6. Dubravica B., Szabo A. (2007.);Velikogorički leksikon, Pučko otvoreno učilište Velika Gorica

7. Dujšin U. (2000.); Kameralizam- politička doktrina mudrih dvorjana, u zborniku: Nikola Škrlec Lomnički sv. 2., HAZU, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
8. Đikić M., Jurić I., Kos F. (2002.); Turopoljska svinja autohtona hrvatska pasmina, Plemenita općina turopoljska, Lukavec
9. Laszowski E. (2000.) Povijest plem. Općine Turopolja , svezak I., II. i III. Pretisak knjiga iz godina 1910., 1911. i 1924., Plemenita općina turopoljska, Velika Gorica
10. Lučić N. (2000.) Prilog biografiji Nikole Škrleca Lomničkog; u zborniku: Nikola Škrlec Lomnički sv.2., HAZU, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
11. Lunaček V. (1999.) Hrvatski kameralist Nikola Škrlec Lomnički, u zborniku: Nikola Škrlec Lomnički sv. 1., HAZU, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
12. Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799. Sv. 2. (2000.) Uredio: Vranjican S., HAZU. Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
13. Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799. Sv. 3. (2001.) Uredio: Vranjican S.. HAZU, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
14. Nikola Škrlec Lomnički 1729-1799. Sv. 4. (2007.) Uredio: Vranjican S.. HAZU, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
15. Puljiz V. (2000); Nikola Škrlec Lomnički i počeci modernizacije Hrvatske, u zbornik: Nikola Škrlec Lomnički sv.2., HAZU, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
16. Relkovich M. A., (1776.); Prva, i pomljivo ispisana ovcarnica illiti uvihbani nauk kakose ovce po dobrom gođenju u najpotpuniju verstu okrenuti, i u njoj uxerxatimoguh. Najprije od jednoga punnozasluxenog, i vishta domorodca Nimacski sloxen, zatim na zapovid visokih Stareshinah u Slavonski jezik prineshen po Mathii Ant. Relkovichu, Pritiskano u Osiku, Godine 1776.
17. Roksandić D., (2000.) Hrvatsko i Ugarsko reformskoplemstvi Osamnajstog stoljeća: povijesne usporedbe, u zborniku Nikola škrlec Lomnički sv.2., HAZU, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
18. Stipetić V. (2000.) Agrarno-ekonomski pogled Nikole Škrleca Lomničkog, u zborniku Nikola Škrlec Lomnički sv.2., HAZU, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

19. Škrlec N. (1999.); Obrazloženi prijedlog zakona, u zborniku: Nikola Škrlec Lomnički sv.1., HAZU, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
20. Škrlec N. (2008.); Sadašnje stanje javnog gospodarstva, obrta i manofaktura, carine, javnih zaklada i trgovine, u zborniku: Nikola Škrlec Lomnički sv.4., HAZU, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
21. Škrlec N. (2008.); Opis fizičko-političkog položaja kraljevstva u odnosu na trgovinu, u zborniku: Nikola Škrlec Lomnički sv.4., HAZU, Hrvatski državni arhiv, Pravni fakultet Sveučilišta u zagrebu Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
22. Venceslava Ivana Paul, (1771.) Razgovor, y nauk Od Dersanya, y hranyanya Ovacz, Zagreb
23. The Times (1986.); Europska ekonomija: poljoprivreda i poljoprivredno društvo 1500-1815. (st.178.), Cankarjeva založba, Ljubljana-Zagreb
24. Turopoljski vjekopisi; Biografski ljetopis Turopolja (2006.), Narodno sveučilište velika Gorica, Velika Gorica
25. Winters I. M. (1961.); Odgajivanje životinja, Medicinska knjiga, Beograd- Zagreb

Adresa autora – autora address:

Prof.dr.sc. Ivan Jurić
Agronomski fakultet
Svetošimunska 25
10000 Zagreb

Primljeno – Received:

15.08.2009.

